

TRAIDENIS

Po žemaičių pergalės, prie Durbės 1260 m. Vokiečių ordino padėtis Pabaltijyje tapo kritiška. Sukilo prūsai ir kuršiai. Atrodė, Mindaugui belieka tik pradėti karą, ir jis be vargo užims Latgalą. Šitaip Mindaugui ir aiškino jo „dešinioji ranka“ Treniota, ragindamas paremti žemaičius. Deja, Mindaugui stojus į karą, nieko panašaus neįvyko: latgaliai lietuvių kariuomenės neparėmė, o ši neužėmė nė vienos pilies. Maža to, Lietuvoje prasidėjo kovos dėl sosto: 1263 m. nužudžius Mindaugą, sostą užgrobė Treniota; 1264 m. Treniotą užmušė Mindaugo tarnai ir valdovu tapo Mindaugo sūnus Vaišelga. Dažnai aiškinama, kad pasinaudoti prūsų ir kuršių sukilimais Lietuvai sutrukdė vidaus kovos. Taip, bet ne tik jos: tiek Vaišelga (1264—1267 m.), tiek jo svainis Švarnas (1267—1269 m.) su Vokiečių ordinu sutarė. Pastarajam tai atrišo rankas: nuo 1265 m. jis ėmė pulti Prūsiją, o Kuršą užkariavo 1267 m.

Mindaugo palikuonių politika neatitiko Lietuvos valstybės interesų. Jos valdančioji klasė atitinkamai ir reagavo, išvydama Švarną į Haličą 1269 m., o jau 1270 m. pradžioje lietuvių kariuomenė pasirodė Livonijoje. Pasiektas ne vienas jos laimėjimas, vyko bendros lietuvių ir kitų baltų kovos, tačiau Lietuva beveik nieko nelaimėjo. Kodėl tokios progos nebuvo išnaudotos? Traidenį iškėlė Lietuvos feodalų nepasitenkinimas Švarnu. Nors Švarnas, kaip Mindaugo žentas, ir teisėtai gavo valdžią, jis buvo svetimas lietuviams, jam rūpėjo Haličo reikalai. Tai ir nulėmė sukilimą prieš jį, padariusį Traidenį didžiuoju kunigaikščiu. Ar buvo Traidenis kilęs iš Mindaugo giminės, nežinome. Kažkokios giminystės, matyt, būta, nes Haličo kunigaikštis Leonas, kuris nužudė Vaišelgą, įspėjo savo sūnų, kad saugotųsi Traidenio valdomų lietuvių. Keršyta tuomet ne už tautiečius, o už giminaičius. Kernavę Livonijos eiluiotoji kronika vadina Traidenio pilimi. Tai abstraktus pasakymas, neįrodantis, bet ir nenuneigiantis tėvonijos galimybės. Pastarąją prielaidą patvirtintų toponiminiai duomenys: palei dešinįjį Neries krantą išsidėsčiusios vietovės, atitinkančios Traidenio brolių vardus. Kairiajame Neries krante randame vietovardžių, susijusių su Mindaugo brolių Tautvilo ir Gedvydo vardais. Ši kaimynystė irgi labiau teigtų negu neigtų Traidenio ir Mindaugo giminystę. Tačiau net jeigu ir taip, vargu ar šios giminystės būta labai artimos. Šaltiniai mini tik vieną Mindaugo brolių Dausprungą, kurio sūnūs, veikiausiai ir buvo Tautvilas su Gedvydu, Mindaugas juos išvijo iš jų žemių, o Traidenio (ar jo pirmtakų) šitie Mindaugo veiksmai nepalietė.

Traidenį žinome kaip atkaklų, vokiečių kolonizatorių priešą ir energingą kariautoją. Vos jam tapus didžiuoju kunigaikščiu, lietuvių kariuomenė nusiaubė Livonijos ordino valdomą Saremą. Grįžtant jai jūros ledu, Livonijos ordino jėgos, remiamos Talino danų, pastojo kelią ties Karusa. 1270 m. vasario 16 d. Čia įvyko didelis mūšis. Nežinome, kas lietuviams vadovavo, bet tikslūs veiksmai, ir stipri drausmė rodytų, kad čia kovėsi didžiojo kunigaikščio kariuomenė. Lietuviams rūpėjo išsaugoti grobį. Jie iš rogių padarė užtvaras. Vokiečiai tikėjosi tas užtvaras pralaužti sunkiuju raitelių pleištu: išsišovusiame centre jie sukonzentravo magistro Otono Lutembergo riterius, dešinįjį sparną sudarė danų, kairįjį - Tartu ir Lealio vyskupų jėgos. Vokiečiams pleišto smaigaliu smogus į lietuvių užtvarą, jų vadai čia permetė pagrindines jėgas. Riteriai ir jų žirgai buvo badomi nuo rogių, Ordino raitija nesugebėjo pralaužti užtvaros, žuvo pats magistras. Tik dabar sekė danų ir vyskupų puolimas. Lietuviai permetė, dalį jėgų į sparnus, kur vėl kartojosi rogių šturmas. Nors centre vokiečių puolimas išsikvėpė, tačiau atkakli, kova vyko visa linija. Sužeidus Lealio vyskupą, susvyrayo vokiečių kairysis sparnas, ir tai nulėmė mūšio baigtį. Netekę 52 riterių ir 600 eilinių karių (kritusių lybių, latgalių ir estų kronininkai nesiteikė skaičiuoti), vokiečiai buvo priversti atsitraukti. Dideli buvo ir lietuvių nuostoliai: jie paliko ant ledo 1600 žuvusiųjų. Išvargę ir saugodami grobį, jie išskubėjo namo.

Po poros mėnesių Livonijos teritorijoje lietuvių kariuomenė vėl laimėjo mūšį prieš Ordiną. Jame žuvo laikinasis magistro pavaduotojas Andrius Vestfalas ir 20 riterių. Taigi su Traideniu atsinaujino energinga Lietuvos kova prieš vokiečių kolonizatorius. Tačiau lietuvių pergalės didelės

naudos neatnešė. Atvirkščiai, Livonijos ordinas palaužė iki šiol išlaikiusią savo nepriklausomybę Žemgalą. 1271 m. antroje pusėje buvo paimta Tervetė, 1272 m. balandžio pabaigoje ar gegužės pradžioje — Mežuotnė ir 1272 m. pavasario—vasaros sandūroje — Raktė. 1272 m. birželio mėnesį Žemgala kapituliavo visiškai. 1272 m. pabaigoje — 1273 m. pradžioje lietuviai atrėmė livoniečių žygį į Lietuvą (žuvo keliolika riterių) ir livoniečiai — lietuvių žygį į Livoniją, (žuvo 600 lietuvių), bet šie įvykiai jau nebelėmė Žemgalos likimo. Kuo paaiškinti tuos Livonijos ordino laimėjimus?

Švarno išvijimas iš Lietuvos sukėlė ilgus Traidenio karus su Haliču ir Volyne. Tiesa, haličėnai nebuvo vieningi. Nesugyvenęs su Švarnu, kunigaikštis Leonas iš pradžių su Traideniu gerai sutiko. Tačiau 1274 m. balandžio mėnesį kilo karas su Leonu. Haličėnams į pagalbą atėjo totoriai (1275 m.). Šiose kovose žuvo trys Traidenio broliai. 1275 m. Traidenis su Leonu sudarė taiką, bet 1278 – 1279 m. žiemą lietuviai vėl kariavo su totorių remiamais haličėnais. Vadinasi, Lietuvos pietų pasienis visą XIII a. aštuntąjį dešimtmetį buvo neramus. Tai, žinoma, reikalavo daug dėmesio ir jėgų: 1276 m. pabaigoje Traidenis su Livonija net sudarė paliaubas. Traidenio laikais Livonijos ordinas pastatė Daugpilio pilį (tikslią datą nustatyti sunku, ji turėtų būti tarp 1273 – 1278 m.). Lietuviai tuojau pat ją apgulė. Kariuomenei vadovavo pats Traidenis. Nepaisant gerai parengto ir atkaklaus šturmo, Daugpilio paimti nepavyko. Lietuvių kariuomenė, grėsminga atvirame mūšio lauke, čia pasirodė bejėgė.

Dar daugiau pasako aštuntojo dešimtmečio pabaigos – devintojo dešimtmečio pradžios įvykiai. Daugpilio pastatymas reiškė Livonijos puolimo prieš Lietuvą pradžią. Žemgala jau buvo užkariauta. 1279 m. žiemą didelė Livonijos kariuomenė nusiaubė Kernavės apylinkes, t.y. pradėjo niokoti didžiojo kunigaikščio žemes. Grįžtančius livoniečius ties Aizkraukle pasivijo lietuviai. Šaltiniai nenurodo nei jų pajėgumo, nei vado. Veikiausiai tai buvo vien didžiojo kunigaikščio jėgos, nes jos buvo skubiai surinktos (priešas užpuldavo netikėtai ir ilgai neužtrukdavo). Kovoje išryškėjo neeilinis lietuvių kariuomenės ryžtas. Livonijos ordino kariuomenei vadovavo pats magistras Ernestas Rasburgas, jį rėmė Estijos danų būrys. Nepaisant to, atkaklus mušis (jis vyko kovo 5 d.) pasibaigė triuškinančia lietuvių pergale: žuvo 71 ordino riteris, magistras ir danų būrio vadas Eilartas. Buvę Livonijos kariuomenėje žemgaliai jau mūšio metu iš jos pasitraukė. Ordinui patyrus pralaimėjimą, jie tuojau pat sukilo ir išsivadavo. Žemgalių kunigaikštis Nameisis iš pat pradžių pripažino Traidenio valdžią. Kilmingi vokiečių belaisviai buvo siunčiami į Lietuvą. Taigi, atrodo, buvo visos sąlygos Žemgalą tvirtai prijungti prie Lietuvos. Karas dėl Žemgalos vyko iki 1291 m. Jo metu žemaičiai ne vieną kartą atėjo žemgaliams į pagalbą. Atkakliai Lietuvos laikėsi ir patys žemgaliai. Nebegalėdama atlaikyti vokiečių puolimų, didelė jų dalis išsikėlė į Lietuvą. Žemgalos užvaldymas padėjo lietuviams apie 1281 m. paimti Eriškę ir iškeisti ją į Daugpilį (ji vokiečiai užėmė tik 1313 m.). Tačiau per visas tas kovas didžiojo kunigaikščio kariuomenė nepasirodė Žemgaloje. Šiek tiek galėjo tai lemti neramus pietų pasienis (1282 m., totoriai vėl puolė Lietuvą), bet vien tuo paaiškinti Traidenio pasyvumo Žemgaloje negalima.

Traidenis Žemgalai nebuvo abejingas. Nameisis tarp kitų lietuvių kunigaikščių užėmė garbingą vietą: jam pavesdavo vadovauti net lietuvių kariuomenei. Tačiau šitai Nameisis atitrūko nuo Žemgalos: Livonijos eiluočioji kronika nurodo, kad nuo 1281 m. rudens jis Žemgaloje jau niekad nebesirodė. Vadinasi, Traidenis turėjo svarbesnių reikalų. Kokių?

Traidenis kartais kaltinamas, kad, sutelkęs jėgas į Livonijos frontą, pražiūrėjęs, kaip prie Nemuno įsitvirtino kur kas stipresnė pavojingesnė prūsaiškoji Vokiečių ordino dalis. Iš tikrųjų 1274 m. kryžiuočiai numalšino prūsus, po poros metų užkariavo nadruvius bei skalvius, o 1283 m. baigė pavergti sūduvius. Aprašydamas šiuos užkariavimus, Petras Dusburgietis nė karto neužsimena, kad minėtų genčių teritorijas būtų padėję ginti lietuviai, o jos, kaip ir žemgaliai, tuo metu šliejosi prie Lietuvos. Skalviai, nadruviai ir šiaurės sūduviai pripažino jos valdžią dar Mindaugo laikais. O negalėdama atsilaikyti prieš kryžiuočius, nemaža jų dalis išsikėlė į Lietuvą. Tačiau kaip tik Vakarų

fronte įvyko nemažai lietuvių žygių. 1277 m. spalio mėnesį jie, remiami sūduvių, nusiaubė Kulma. 1281 m. rudenį (žygiui vadovavo Nameisis) ir 1283 m. jie žygiavo į Sambiją, norėdami sutrukdyti kryžiuočiams užkariauti Sūduvą. Traidenis aštuntojo dešimtmečio viduryje pietų pasienyje (ypač Gardine) apgyvendino pabėgusius nuo kryžiuočių prūsų sukilėlius. 1279 m. jis privertė Mozūriją laikytis palankaus neutraliteto (jos kunigaikštis vedė Traidenio dukterį). Pagrindinis Traidenio dėmesys buvo kaip tik sutelktas į pietus ir į vakarus. Tam buvo aukojami Žemgalos reikalai, nors irgi jam rūpėjo (Gediminas titulavosi žemgalių kunigaikščiu). Traidenis siekė, kad Lietuva būtų baltų genčių vienytoja: žemgalio vedama lietuvių kariuomenė, žygiuojanti padėti sūduviams, geriausiai tai įrodo. 1270 - 1272 m. įvykiai paaiškino, kodėl Žemgalyje, Skalvoje, Nadruvoje nebuvo lietuvių įgulų.

Lietuvių kariuomenei laimint mūšius, vokiečiai tuo metu grobė vieną po kitos baltų genčių pilis. Ir ne tik grobė, bet ir statėsi savąsias. Tai darė atvykę iš Vokietijos amatininkai. Jie gaminio laivus ir vežimus, kuriais šios pilys buvo aprūpinamos. Popiežių bulės sušaukdavo gausius kryžininkus kiekvienam svarbesniam žygiui. Šitai augo pilis po pilies, ir vokiečiai įsikabindavo į kiekvieną žemės lopinėlį. Techniškai silpniau aprūpinta Lietuvių kariuomenė turėdavo veikti atitolusi nuo didžiojo kunigaikščio ūkinio domeno, atitrūkusi nuo savo komunikacijų.

Čia ir glūdi Traidenio nesėkmių priežastis. Lietuva tuo metu dar nepajėgė sukurti vieningos gynybinės sistemos visoje teritorijoje, o ką bekalbėti apie gretimų baltų genčių žemes. Tačiau būtume neteisūs, kalbėdami tik apie Traidenio nesėkmes. Būtent jo kariuomenė pasiekė dideles Karusos ir Aizkraukles pergales. Jam valdant Lietuva atrėmė pavojingus totorių puolimus. Svarbiausia, Lietuva iš pat pradžių atrėmė vokiečių agresiją, kai jie, 1272 m. užkariavę Žemgalą, bandė, pulti. Iš labai komplikotos padėties, į kurią atvedė Mindaugo įpėdiniai, Traidenis išvedė Lietuvą į aktyvios kovos kelią ir tvirtai apgynė jos ribas.

Šaltiniai paskutinį kartą Traidenį mini 1281 m. Manoma, kad jis mirė 1281 m. pabaigoje arba 1282 m.